

ERDÉLYI MÚZEUM

XVII. kötet.

1900.

V. füzet.

A magyar kereszténység szelleme.

Az újabb történelmi kritika kimutatta, hogy II. Sylvester pápának Szent Istvánhoz állítólag épen kilenczszáz esztendeje küldött bullája „egészen újkori, 1576. után készült hamisítvány“. Horváth Mihály, Szalay László, Ipolyi Arnold, s a közelmúlt több-nagy történetírójának tekintélyén indulva sem mondhatjuk tehát, hogy a pápa épen az 1000 év márczius 27. napján küldte Szent Istvánnak a koronát és a kettős keresztet; hogy épen azon a napon vette föl a magyar népet a keresztény egyházba. De ha nem is kilenczszáz esztendő az az okirat, az idén a magyar kereszténység valóban betölti fennállásának kilenczszázadik esztendejét. Az évfordulón a költött bullából is az igazság szava szól, midőn azt idézi Dániel prófétától (II. 21—22.), a történelem bölcsészetének megalkotójától, hogy Isten változtatja az idöket és a korokat, át-szállítja és alkotja az országokat, leleplezi a mély és rejtett dolgokat s tudja a mi homályban van; mert vele van a *világosság*, mely, miként *Szent János* (Evang. I. 9.) tanítja, megvilágosít minden embert, ki e világra jön.

Valóban, Isten az, a ki megváltoztatja az idöket és annak részeit; kilencz hosszú századon át nemzetünk is mennyiszer tapasztalta, hogy „leveti a királyokat és szerez királyokat: ad bölcseséget a bölcseseknek és tudományt a tudósoknak. Ő jelenti meg a mély és elrejtett dolgokat; érti, a mi a sötétségben vagyon; és világosság lakozik vele“. A nagy matematikus, a fölvilágosultság pápája, az ifjú magyar nemzetet azzal az igaz világossággal keesegtette, mely „megvilágosít minden e világra született embert“.

Ez a mennyei világosság nemzetünknek legszomorúbb napjaiban is kalauzolt bennünket s fényes korszakaink ragyogását emelte.

Két könyvet tesztek egymás mellé: Isten könyvét, a *bibliát*; és hazánk könyvét, a *magyar történetet*: minden szent érzelem legbő-

vebben csörgedező forrásait. Valami melegség szállja meg szívemet, midőn Béla király névtelen jegyzőjét olvasom, ki szerint „jól betöltötte az Úr Álmos vezéren és fián Árpádon a jóslatot, melyet *Mízes* próféta (I. könyv, 45. rész, 20. v.) zengett volt Izrael fiairól, mondván: *és a hely, melyet lábatok tapodand, tiétek leszen*; mivel az naptól fogva a helyeket, melyeket Álmos vezér és fia Árpád a többi nemzettel tapodtanak, mai napig maradékaik bírták és bírják“.

Királyaink Szent Istvántól fogva gyakran fordultak a bibliához; Bethlen Gábor fejedelemről írva maradt, hogy huszonhatszor olvasta végig. Mindannyian vigaszt és erőt merítettek belőle a maguk és nemzetök nehéz napjaiban. Szent István a legendák tanúszkodása szerint „minden áldott tettében azt igyekezett szeme előtt tartani, mit lelkének hí szemeivel az evangéliumból kiolvasott“.

Kétszáz esztendővel halála után *II. Endre* király is a Szentírás szavaival jellemezte őt. „A király, ha bírói székében ül — mondta volt az egyház jogait megerősítő 1233. évi oklevelében — minden gonoszt elosztat tekintetével, úgy, a hogy *Salamon* király tanúsítja a Példabeszédekben (XX. 8.). Ilyen volt, *II. Endre* szerint, a szentemlékű István, a magyar nemzet első királya, a ki nem akarta magát felmagasztalni, tudván Szent *Pálból* az írás szavait (a zsidókhoz, V. 4.), hogy nem is veszi magának senki ezt a tisztet, hanem a ki Istentől hivatik. De folytatta — nem is vette azt akárkitől, hanem Jézus Krisztus helytartójától, Szent Péter utódjától fogadta el a koronát, kit mennyei jelenés világosított fel, valamint szüleinek is kijelentette Isten, hogy ő lesz nemzetünk első koronás királya. Székében tekintetével elosztatott azon kor szerint való minden hitelenséget és — ahogy *Jób* könyvében áll megírva (XXVI. 13.) — a nagy hosszú ezethalat is az ő keze formálta“.

Századok múlva is így fogták föl királyaink a magyar kereszténység alapításának jelentőségét s a legendák Szent Istvánt az apostolokhoz hasonlították.

A térítő papok előtt szintén az apostolok példája lebegett. *Szent Brunó* 1006. táján jelentést tévén *II. Henrik* császárhoz kelet-európai térítő útjáról s hazánk állapotáról, nyíltan megvalloita, hogy nem akarván életét hiában tölteni, a mennyire a Szentlélek kegyelme engedi, működni, tenni akar, *Szent Pállal* tartván: „non faciam animam meam pretiosorem, quam me“. Szent Gellért püspök

pedig, a ki szentírási idézeteivel a csanádi alföld népségét büvölte el, beszédeiben is azt hirdette, a mit reánk maradt theologai műveiben hirdetett. „Istent féljétek, a királyt tiszteljétek“ -- idézte egykor Szent Péter első leveléből (II. r. 17. vers). De kifejtette, mi a különbség Isten félelme és a király tisztelete közt. Úgy találta, hogy a magyarok megfordítva cselekednek: a királytól félnek, a ki pedig halála után féregnek és rothadásnak nevezhető. „Oh hazug század! — kiáltott fel méltatlankodva. — Oh esztelen világ! Jobban dicsérik a férgek utálatos eledelét, mint azt, ki által a királyok uralkodnak és igazságot végeznek. . . . A kik csak azért uralkodnak, hogy király legyen a nevük s a népet fölfalják, az adót behajtsák és mindent a világ kívánsága szerint hiú dicsőségre fordítsanak, nem királyok hanem néptiprók“. Ezzel nem a tömeg kegyét kereste; hiszen mindjárt hozzátette, hogy ilyeneket beszélve, ellene támad a nép. „Mi lesz tehát?“ — kérdezte. — „Ne féljétek az emberek gyalázásától — felelt *Ésaiás* a Szentírásban (51. r. 7. v.) — és azoknak szidalmukért kétségbe ne essetek“. A nép elkergette a zsarnokot, de Szent Gellért is áldozatul esett a tömeg dühének. Ebből az odavetett példából is látszik, hogy a biblia nálunk *kezdetől fogva* egyik legfőbb élesztője volt a hazafiságnak és a szabadság szeretetének.

Midőn azonban a papság a Szentírás idézetésével is ostorozta a *zsarnokságot*, magát a *törvényes királyságot* ezerféleképen támogatta bibliai példákkal. A koronáztatáskor már a XI. században énekeltek. *Mózes* könyvéből (I. könyv, 27. r. 29. v.): „Szolgáljanak te néked népek és hajoljanak meg te előtted nemzetségek; légy a te atyádfiainak ura és a te anyádnak fiai meghajoljanak te előtted“. A krónika föl is jegyezte, hogy mikor 1057-ben az ötéves Salamon megkoronáztatásakor a Genézisnek ezen szavait magyarul tolmácsolták, Béla vezér nagyon megharagudott, nagy dolognak tartván, hogy ő, a nagybátya, ilyen kis gyermek előtt meghajoljon. Pedig ő is, utódai is meghajoltak minden törvényes követelés előtt.

Igy pl. II. Géza királyról beszélnek, hogy midőn 1151-ben a püspökök ítélete alá boesátotta, igazságos volna-e Manuel görög császár ellen tervezett háborúja, ezek nyíltan kimondták, hogy nem igazságos és hogy Isten nem fogja segíteni. Figyelmeztették, hogy Nebukadnezár babyloni király megvakíttatta és népével együtt fog-

ságba hurezolta az Egyiptommal titkon szövethető Zedekiát, Juda királyát. „Valjon javára esik-e ez neki? — kérdezték tőle *Ezekiell* (17. r. 15. v.) Valjon megszabadítja-e magát, a ki ezeket megeseleksi? *A ki megszegte a frigyét, mvgmenekül-e?*“ És szavaiknak hatása alatt a király felhagyott a háborús gondolatokkal.

Milyen megrázó jelenet lehetett, midőn (1199-ben) *Imre* király az összeesküvő Boleszló váci püspököt maga ragadta meg az oltár előtt, miközben a kanonokok könnyezve fohászkodtak fel a zsolnárossal: „Tekints reánk, uram, szent székedből és gondoskodj' rólunk!“ (A 119. zsolná 132. verse?) III. Inceze pápa nem átkozta ki, de (1199. június 21.) keményen megdorgálta érte. „Olvastad-e a *Makhabeusok* könyvéből (II. 3.), hogy mikor Heliódorus a jeruzsálemi kinestárt kirabolta, angyal sujtá és meghalt volna, ha a főpap imádsága meg nem segíti?“ Majd *Dániel* könyvére (5. rész) figyelmeztette, a melyben meg van írva, hogy „Balthazár, mikor a kirabolt templom edényeit lakomájánál használta, egy kéz királyságának a végét a falra jegyezte“. A pápa és a király közt nem került a dolog szakadásra; de ebben talán több része van a politikai mérsékletnek, mint a fiú alázatnak. *Imre* fogadalmat tett keresztshadjáratra, de ezt csak testvére, II. *Endre* teljesíthette; ugyanaz, ki *Kunország* (a mai Kelet-Románia) népét megkereszteltetvén, a hit egységénél fogva szorosabban fűzte hazájához. Ahogy 1228-ban *Róbert* esztergomi érsek *Pál* apostolnak a kolossebeliekhez írt levelét (III. 11.) idézve mondta: „nincs többé görög, zsidó, barbár vagy szittya, szolga és szabados, hanem minden és mindenekben a Krisztus; és hogy az Úr egyházában a farkas a bárány mellett legelész“. Akkor ez volt a magyar nemzetiségi politika.

Az új keresztényeknek a magyarságba való oladását azonban nagy nemzeti szerencsétlenség, a tatárjárás késleltette. A mohi veszedelem hírére IX. *Gergely* pápa 1241. június 17-én IV. *Béla*-nak eszébe juttatta a Szentírásból *Ezekiel* 32-ik könyvét, melyben meg van írva, hogy Isten ugyan *Senakherib* assyr király seregének is bemenetelt engedett Izráelbe, hanem midőn szövetségese, az egyiptomi fáraó ellen indúlt, a töredelem által megjavúlt *Ezekiel* kezével az ellenség nagy számát egy éjen át eltörölte. „Azokat meglátja a fáraó és vigasztalást veszen minden ő sókaságán, a kik fegyver miatt megölettek: fáraó és minden ő serege, azt mondja az Úr

Isten . . .“ Béla is bízzék tehát abban, ki megmenti az alázatos népet, a kevély homlokút pedig lealázza.

Mondotta: ember küzdj és bízva bízzál. És az ország kiheverte az irtózatot esapást: lactitius e trunco florebat. Jó száz esztendő mulva Nagy Lajos király az ő elődei, Szent István, Szent László és Szent Imre könyörgéseinek tulajdonította, hogy minden eddigi vállalata sikerült és hogy az Isten jóvoltából neki jutott ország határa széltében-hosszában annyira és oly csodálatosan kiterjedt. Ezt a vallomását akkor tette, midőn 1370. január 2.-án intézkedett, hogy a három magyar szentnek emlékére az acheni Mária-templom mellé épített kápolnájában mindvégig énekeljék a 16-ik zsoltár 5-ik versét: „Az Úr az én örökségemnek és poharamnak része; te tartod az én részemet“. S elmondhatta magáról a zsoltár folytatását is: „Az én sorsom esett nekem kies helyen; nyilván szép örökség jutott nekem“.

Egy millió négyszög kilométernyi örökség; olyan, a milyen — Oroszországot kivéve — ma sines Európában:

„Boldog és nagy, gazdag és hatalmas,
Mely parancsolt a sebes Dunának!“

A nagyság és hatalom sok megpróbáltatás után teljes volt városunk nagy fiának, Mátyás királynak idejében is. Mátyásnak a renaissanceéért rajongó udvara épen úgy, mint a Nagy Lajosé, a Szentírásból a zsoltárok és az új testamentom könyvét forgatta legszívesebben. „A zsoltárokról nem is szólok — mondja Galeotti a Mátyás király tetteiről szóló egykorú munkájában, — minthogy az mindennapi olvasmány és folytonos idézetek tárgya“. Ha az olasz író valamivel jobban érdeklődik a magyar iránt, hozzátehetné volna, hogy Báthory László ebben az időben már magyarra fordította a biblia nagy részét. Maga a király klasszikus és bibliai példákra egyaránt hivatkozott; pl. azért említette föl Horatius Coeles mellett Mózes I. könyve (32. rész, 31. v.) nyomán az angyallal való küzdelemben megsántult Jakabot, hogy gyalázat helyett inkább dicsőítse jeles tetteit. Nagyon emlékezetes a királynak az a vitakozása, melyet asztalánál egy sicíliai szerzetessel, Gatti Jánossal, János evangéliumának (I. r. 43. v.) alapján arról folytatott, miért tette Jézus Pétert és nem Jánost az anyaszentegyház látható fejévé. Püspökeiktől egyáltalán tudományt kívánt. Mert hiszen Szent Pál apostol

rendelte — szólt — hogy a püspök tanító legyen; már pedig hogyan tanítson, ha csak maga is nem tanult; a tudományt pedig vagy felülről öntik belénk, vagy tanulmány és szorgalom következtében szerezzük. Báthory Miklós püspöknek alapos tudását azért beesülte oly mérhetetlenül többre a Gatti-féle theologusok feesegetésénél.

Ha talán szokatlanul hangzottak a renaissance nagy királyának ajkain a Szentírás kenetes igéi, annál természetesebb volt, hogy papjai azokkal védelmezzék az ő királyi tekintélyét. Heltai krónikájában olvassuk, hogy midőn 1467-ben Erdélyben lázadás tört ki és Szentgyörgyi János vajda, Veres Benedek és mások Brassót is pártütésre esábították, a városi tanácsba meghívott öreg plébános így szólt az ő „szerelmes uraihoz és jó fiaihoz“: „Mindnyájan azt valljuk, hogy Szent Pál az Isten igéjét írta minékünk. Ő azt mondja a rómaiakhoz írt levelében (13. rész, 1--2. v.), hogy minden fejedelem Istentől van. Ha valaki a fejedelem ellen támad, Istennek rendelése ellen támad. Ha valaki ennél fogva az Istennek rendelése ellen támad, bizony nem jól jár, mert Isten annak ellensége. Ha Mátyás, a mi királyunk, meggonoszult és igen nyomorgat bennünket, akkor ő Istennek ostroma. Mi engedelmesek legyünk és váltig szenvedjünk. De hogy királyunk ellen támadjunk, ez nem az én tanácsom“. „És felkele és kiméne az ajtón“. Brassó pedig nem esatlakozott a lázadókhöz, kik külön országgá akarták alakítani Erdélyt, szétदारabolni az egységes magyar hazát.

Úgyis rendkívül gyorsan elérkezett annak szomorú ideje. A megoszlast a társadalomnak áthidalhatatlan kettészakadása vezette be; a parasztokat épen abban az esztendőben, 1514-ben Dósa forradalmának leverése után tették valóságos páriákká, a melyekben II. Ulászló király maga is szentesítette Verbőczy Hármaskönyvének (Előbeszéd, II. czim, 5. §.) azt a Szent Máté evangéliumából (VII. r. 12. v.) vett tanúlságát, hogy „Valamit akartok, hogy eselekedjenek az emberek ti veletek, azont eselekedjetek ti is azokkal; mert ez a törvény és a próféták“.

Hit tekintetében is meghasonlott az ország. Hiába figyelmeztette a reformatio megindítója, Luther Márton, Mária magyar királynét, hogy Szent Pál szerint (a rómaiakhoz, XV. 4.) a miket a Szentírásban megírtak, a mi tanulságunkra írták meg azért, hogy a *türelem* és az *írás vigasztalása* reménységet adjon; hiában fordította

németre a 37. 62. 94. és 109. zsoltárt, hogy mint özvegyet vigasztalja a mohácsi esata és férje elvesztése miatt: még a vigasz sem kellett a másik felekezettől. A királyné követte bátyja, Ferdinánd osztrák főherceg tanácsát, hogy el se olvassa ezeket a zsoltárokat; s Ferdinánd aznap (1527. aug. 20.), a melyen mint király először vonúlt be Budára, eltiltotta az új felekezet követését. Száz esztendő múlva már teljes lánggal lobogott a vallásháború; pedig nem volt hatalom, mely elnémíthatta volna a meggyőződést; 1676. február 11-én a Ruyter tengernagy közbenjárására kiszabadult 26 magyar református pap a 46. zsoltárt énekelve lépett a holland hajókra: „Nem félünk, ha a föld megindúlna is; és haszintén a hegyek a tenger közepébe merülnének is“.

Területére nézve szintén megoszlott az ország. Keskeny szalag volt a királyság maradványa, a délkeleti felföldre szorítkozott az erdélyi fejedelemség s a kettő közé mélyen benyúlt a török hódoltság.

És sem társadalmi osztályok, sem vallásfelekezetek, sem politikai pártok, írók és tudósok nem akarván viselni a nemzet hanyatlásával járó nagy felelősséget, valamennyi a másik osztályban, pártban és felekezetben kereste az országban való sok romlás okait. Ilyen czím alatt 1592-ben írt könyve jeligéjéül *Magyari* István a 81. *zsoltár* 13. (helyesebben 14 – 15.) versét választotta: „Vajha az én népem hallgatott volna engemet és Izráel az én útaimon járt volna, nyilván semmivé tettem volna az ő ellenségeit és az ő háborgatói ellen fölemeltem volna az én kezemet“. Mire *Pázmány Péter*, az ellenreformatio legnagyobb alakja, 1593-ban *Ézsaiás* (60. rész, 11—12. vers) szavaival válaszolt: „Nyitva lesznek a te kapuid szüntelen, éjjel és nappal be nem zároltatnak, hogy a királyok bevitéssenek azokon; mert *elvéssz a nemzetség, az ország, mely néked nem szolgál*“ és azok a népek mindenestül elpusztíttatnak“.

A mohácsi veszedelem óta eltelt száz esztendő alatt apránként, majd egészben is magyarra fordították a bibliát és a zsoltárokat. Keresztény és hazafi egyaránt vigasztalást, lelkesedést meríthetett belőlük. Hét esztendővel az ország háromfelé szakításának hivatalos előismerése után 1575-ben Heltai első magyar krónikája még az *Apostolok Cselekedeteiből* (16. rész. 26. vers) vett azzal a vigasztaló jeligével indult a világba, hogy Isten egy vérből terem-

tette a mindenféle embereket, elrendelte őket és határokat tett nekik, hol mindenik lakjék; időt is rögzített nekik“. Ez még a legnagyobb megpróbáltatás után is a Magyarország egységébe vetett élőhit megnyilatkozása volt. Erdély kulcsának, Nagyváradnak a törökök kezébe esése esztendejében, 1660-ban, a másik népszerű magyar történet írója, *Pethő* Gergely, krónikája jeligéjében már teljes elzülléssel fenyegette nemzetét. „Miképen a pogányok — mondta volt *Mózzessel* (V. könyv, 20. v.), kiket az Úr elveszt tielőletek, azonképen ti is elvesztek; mert nem engedtetek a ti Uratok, Istenetek szavának“

De ime, örökös biztatásképen ott lebegett 1565-ben Verbőczy Hármaskönyvének magyar kiadásán az *Ézsaiásból* (56. rész, 1. vers) vett nagyon találó jelige: „Ezt mondja az Úr, őrizzétek meg az ítéletet és escelekedjétek igazságot; mert közel vagyok az én szabadságom, hogy eljőjjön, — és az én igazságom, hogy megjelenjék“. És abban az időben, midőn a biblia többé nem tudta egybetartani az egymás ellen lázongó sziveket, az elgyötört szegény ország legalább a Hármaskönyvet tartotta meg összekötő kapesúl, a múlt nagy emlékeiből. Igazságában, a nemzetek elenyészhetetlen jogában bízva várta szabadulását, föltámadását. Itt Kolozsvárt 1676-ban Tolnai Mihály Szent Had ezímmel egész kis könyvet írt össze szentírási idézetekből, hogy a kuruczokat, katonákat bátorságra, vitézségre lelkesítse. Pro deo et libertate, az Istenért és szabadságért másfél századon át Boeskey, Bethlen, Thököly, a Rákóczyak alatt hányszor ömlött a magyarság vére, hogy annak árán váltsa meg hazájának, lelkiösmeretének szabadságát! S mindezt azért, mert a királyok nem akartak ösmerni magyar nemzetet és azt annak akaratára ellenére, tartomány módjára szerették volna kormányozni. *Zrinyi* Miklós a nagy hadvezér, államférfiu és költő meg is jegyezte, hogy „a mennyire kevélység egy szolgától tanácsot mondani az urának kérdéslenül, annyira esztelenség a fejedelemtől nem kérdezeni tanácsot az érdemesektől. Többet látnak a szemek a szemnél. Halljuk — szolt -- mit mond *Salamon*: „A királyoknak dicsőségökre válik, hogy tanácsot kérjenek (Példabeszédek, XXV, 2.); annyit teszen, hogy ne várja a fejedelem, hogy tanácsolják, hanem önmaga keresse a tanácsolást“.

A XVIII. század uralkodói nem keresték ezt a tanácsolást.

Hitében egyesíteni, igazi Mária-országgá akarták ugyan tenni, egyúttal azonban tartománynyá sülyeszteni a hazát; anyagi életét oszt-rák, szellemi életét latin szellemben fejlesztették, holott a mi népünk hitben, politikában, tudományban, irodalomban, közgazdaságban magyar akart és — hála Istennek! — tudott is maradni. Ez az elhibázott politika az erdélyi fejedelemség bukásától fogva az 1848. évi szabadságharcig helyrepótolhatatlanul hosszú nagy időt, teljes másfél századot rabolt el a nemzeti önállóságból. És a mikor az utolsó szabadságharc sem védelmezhetette meg a márczius idusán újra megteremtett magyar nemzeti államot, az oroszok bevonulásakor Debreczenben 1849-ben tartott istentiszteleten Szoboszlai Pap István superintendens, hitét a győzelmes vezérek jelenlétében sem veszítve, elmélkedett a *Példabeszédek* könyvéből (XIX., 21.) vett alapige fölött, hogy „Sok gondolatok fordúlnak meg az emberek elméjében, de csak az Úrnak tanácsa áll meg“.

Az Úr tanácsa 18 esztendő múlva most is diadalra juttatta bízó nemzetének ügyét, visszaadta szabadságát. Erzsébet királyné szent áhítattal olvasta a *91. zsoltár* 14. versében, mit mondott az Isten: „Mivelhogy ez a nép engemet szeret, megszabadítom őt, felmagasztalom őt; mert ismeri az én nevemet«. És a királyné aranyba foglalva viselte a zsoltár magyar szövegének folytatását, melyben meg van írva, hogy ez a nép „Segítségül hívott engemet. Meghallgatom őt. Vele vagyok háborúságában. Megmentem őt és megdi-
csőítem őt“.

Isten őt választotta ki a nemzet megmentésére, megdi-
csőítésére.

Kilenczszáz esztendővel ezelőtt II. Sylvester pápa csak álmaiban látta az angyalt, ki Isten nevében intette, hogy István vezérnek küldje a koronát. Mi saját szemeinkkel láthattuk azt az angyalt, ki ezt a koronát Ferencz József fejére tette; a ezímerünk fölött koronát tartó angyal képében ma és míg él nemzet e hazán, Erzsébet királyné bájosa arezára ismerünk.

II. Sylvester pápa trónján ma is egy nagy tudományú aggas-
tyán ül, a költő XIII. Leó, ki reszkető kezével osztja a magyar népre a mennyei adományok zálogát, atyai jóakarata jelét, apostoli áldását.

Szent István trónján ma is egy nagy király ül, I. Ferencz József, a kiról a nemzet magában a törvénykönyvben ismerte el,

hogy „dicsőséges uralkodása alatt az ország alkotmányos szabadsága és zavartalan fejlődése biztosítva van.“

És a haza földjén ma is ott él a nemzet, mely kilenczszáz esztendővel ezelőtt megnyitván szívét a keresztény hit szelid tanításai előtt, kilenczszáz esztendő múlva is megvet minden izgatást, mely Istenfélelmét, emberszeretetét és hazafiságát felekezetek szerint akarná osztályozni. Hiszen ezredéves ünnepén osztatlanúl adott hálát törvénykönyvében az isteni gondviselésnek, hogy a hazát oltalmába fogadta, fejedelmeit bölcseséggel, népét erővel és önfeláldozó hazaszeretettel megáldotta és az országot jó- és balsorsban segítve, annak lételét ezer éven át sok viszontagság közt is fentartotta.

A nemzet a hit kilenczszázados ünnepén is meg fogja érteni, a mire a haza ezredéves ünnepén (1896. május 3.) a Szentírásból Asztrik tudós utóda, az esztérgomi érsek az oltár előtt figyelmeztette nemzetét és királyát, hogy az Úr megveri és kitépi Izráelt e földről, melyet atyáinknak adott és elszórja őket, ha nem tisztelik őt. Úgy, a mint kívánta, megadja nekik az Úr félelmének lelkét, hogy megtartsák, vagy megszerezzék ősceik erényeit s meg ne ingassák azokat az erős alapokat, melyekre atyáinak hite építette az országot. Megadja nekik az Úr bölcseségének lelkét, hogy fölismerjék az igazi haladás ösvényét s erköleseikben meg nem romolván, erejükben meg nem fogyatkozván, el ne veszítsék ezt a földet, melyet az Úr-Isten hazául adott nekik.

DR. MÁRKI SÁNDOR.